

ÉVFORDULÓK

400 esztendeje kezdődött a Bocskai-szabadságharc

„Bocskai István urunk is a hitnek és a megromlott Magyarországnak hajnal csillaga föltámada”

Szepsi Laczkó Máté református prédikátor krónikájából való a címben idézett mondat, amely tömören megfogalmazza a XVI–XVII. század fordulójának magyarországi közhangulatát.

1604. október 31-én, Kassa városában Lippay Balázs és Némethy Balázs hajdúkapitányok a bányavárosokhoz kiáltványt intéztek, fölszólítva őket, hogy fogjanak fegyvert a német iga lerázására. Ebben többek között így érveltek: „Magyarország már alig árnyéka önmagának, és ahogy kapitányainak viselkedéséből mindenki láthatta, a császár azon munkálkodott, hogy elpusztítsák, s még a magyar nyelvet is eltöröljék (...) azt színelve, hogy a keresztény hit ellenségeire, a törökökre akar támadni, és Gyula várát akarja visszavenni, az egész császári sereget ellenünk és tekintetes és nagyságos Bocskai István úr, a mi kegyelmes urunk ellen fordította; várait olyan szándékkal akarta elfoglalni, hogy tönkretétele után a többi főurakat és az ország nemeseit annál könnyebben elnyomhassa. Mindezeket pedig, mivel az ország romlására, a ti és a mi lelkünk vesztére tört, tovább nem tűrhetjük, hanem fegyverrel kell megbosszulnunk. Fölkeltünk tehát, és a keresztény hitért, Jézus Krisztus üdvözítőnk nevéért és a mi édes hazánkért fegyvert fogtunk.”

1605. április 8-án Bocskai István egy ismeretlen erdélyi birtokoshoz írott levelében a következőket fejtette ki: „mi lött legyen ennek az indulatnak a legfőbb oka? ha religió-é? pénz-é, jószág-é? Egy szóval felelünk kegyelmednek. Magunk és az egész magyar nemzetségnek életének és az mellett religiójának [vallásának], szabadságának és javainak megtartása; mert mi is, mint egy ember, hűtünket meg tudjuk bocsúlni, soha az defectióra [elpártolásra] okot sem adtunk volna: de erővel, az ő Felseége állgyúival és éles kardjával kergettek el az ő Felsege hűsége mellől...”

1605 áprilisában a Bocskaihoz csatlakozott rendek szerencsi országgyűlése Európa népeihez fordult kiáltványával: „Tudják meg és ismerjék el a Magyarországgal szomszédos keresztények is azt, amit már az egész világ elismer, és amiről részben a történelmi emlékek is tanúskodnak: hogy a magyarok több mint kétszáz év óta kemény háborút viselnek a törökkel (...) támadását és zsarnokságát saját testükkel fogták fel, és a szomszédos tartományokat és országokat mostanig saját virágzó és gazdag országuk pusztulása árán védelmezték (...) Nincs Magyarországon valamirevaló család, amely ne sirta volna többször is valamelyik bátor, áldozatul esett férjiját: a szomszéd országok és tartományok védőbástyái voltak kelet felé. Mindvégig szinte áldozati állatoknak tekintették őket, akik állandóan távol tartják a szolgaság jármát a keresztényektől (...) Most azonban, minden várakozás ellenére, a kereszt-

ténységnek ez az ércfala megdőlt. Ami pedig a legsajnálatosabb: nem az ellenség ágyúitól dőlt romba, nem az ellenség ereje döntötte és zúzta szét, hanem az, akiknek előharcosnak kellett volna lennie, akit védelmezőjüknek és bosszúállójuknak tekintettek, az ásta alá és eltúrte pusztulását: választott és felesküdt királyuk: Rudolf, akit egykor a magyarok olyan lelkesen kívántak, választottak...” Felpanaszolják, hogy Rudolf a török elleni háború céljára kapott pénzt nem jól használja föl. Úgy védelmezi az országot, hogy „már szinte csak romjai látszanak”. A török ellen külföldről érkezett katonák az országban teleltek és föléltek a lakosság vagyonát, „az urakat és nemeseket kidobták kúriáikból, felprédálták mindenüket (...) felélték mindent felégették a falvakat...” Eger, Győr, Kanizsa török kézre került, Esztergomot visszafoglalása után újra elveszítették, csakúgy, mint Pestet és Hatvant. „A háborút szándékosan húzzák, és nem harcolnak, és mindezt üzlet és nyereség céljából”. Végül kijelentik: „Ha tehát, keresztények, megsegítitek Magyarországot, magatokat segítitek meg, mert ők készek arra, és ezt szentül megígérik nektek, hogy nem kímélik életüket, vérüket és maradék országukat, hanem a legvégsőket is elviselik értetek, a vallásért és hitért, a kereszténység békéjéért, biztonságáért és nyugalmaért”.

Bocskai István, aki meghatározó szerepet játszott több mint egy évtizeden keresztül a magyarországi politikai- és hadi eseményekben, a XVI. század közepének szülötte. Kolozsvár városában, abban a házban látta meg a napvilágot 1557. január első napján, amelyben Mátyás király is született. Apját, aki Dobó István erdélyi vajda sógora volt, itt tartották fogságban az erdélyiek, akik föllázadtak Ferdinánd király uralma ellen. A tizedik évét töltötte be, amikor meghalt a nagy hódító: Szulejmán szultán Szigetvár falai előtt. A Bocskai család számára a távoli dunántúli erősségnél sokkal fontosabb volt, hogy ugyanennek az évnek a nyarán török kézre került a Tiszántúl déli védőbástyája, Vég-Gyula vára. A Bocskaiak családi birtokai ettől északra terültek el, a Sárret vidékén (Kismarja, Okány, Csépnán, Gyapoly, Balkány, Kerekegyház, Hencida, Kasza). A Bocskaiak ősi fészke Kismarja, innen kapta a család előnevét is. Várkastélyuknak mára csak a helye maradt („Bocskai várdomb”), megmaradt falait magtárrá alakították. Az 1805-ben emelt ma álló református templom helyén állhatott a középkori templom, s a község szülötte, Varga Gyula, a történeti néprajz egyik legjelesebb tiszántúli képviselője bizonyos volt benne, hogy meg kell lenni a Bocskai család egykori kriptájának is. A 2004. tavaszán M. Nepper Ibolya vezetésével kezdődött ásatások során előkerült a középkori templom alapfala a mai templom belsejében, s a kriptába vezető lejáratot is kibontották.

Bocskai István Bécsben és Prágában nevelkedett. Alig 24 esztendő, amikor az erdélyi fejedelmi tanács tagja lett (1581), amit elsősorban annak köszönhetett, hogy a Báthoryak rokonságába tartozott. 1583-ban kötött házassága (felesége Warkoch Miklós özvegye, Hagymássy Kata) révén birtokai jelentősen gyarapodtak. Ennek köszönhetette, hogy Nagykereki birtokosa lett – itt szintén állt várkastély, amit tovább erősített.

1586-ban meghalt Báthory István, aki nemcsak Erdély ura volt, hanem lengyel király is. A következő két évtized aztán a korábbi nyugalmas évek után igencsak gazdag volt váratlan, drámai fordulatokban, mind az ország, mind benne Bocskai sorsát tekintve.

A fiatal, meglehetősen szertelen, jezsuiták nevelte fejedelem, Báthory Zsigmond mellett nem volt könnyű tanácsúrnak lenni. A dicsőségre vágyó ifjú uralkodó mellé állva Bocskai is a török ellenes Habsburg-szövetség híve lett. 1592-ben megkapta a kulcsfontosságú Várad kapitányi tisztét, amelyet aztán 1598-ig töltött be. Bocskainak is része volt abban, hogy Zsigmond véresen leszámolt a törökbarát párttal.

A tizenöt éves háború eleinte sikereket hozott Erdély számára. Egész sor dél-tiszántúli várat sikerült visszafoglalni, az egyesült erdélyi-havasalföldi hadak a Dunán átkelő török sereg utóvédjét Gyurgyevónál megsemmisítették. De az 1596-os mezőkeresztesi csata kudarcot hozott. Zsigmond lemondott, majd visszatért, aztán vissza-visszatérve imét és ismét lemondott. Erdélyt nem a törökök vagy a tatárok, hanem a havasok fölötti Mihály vajda és a királyi csapatok pusztították.

Bocskai, aki kitartott Rudolf király és császár hűsége mellett, Erdélyből kitiszított ember lett, birtokait is elkobozták. Ugyanakkor gyanakodva fogadták a prágai udvarban is. Felesége meghalt. A Biharba visszahúzódtott nagyúr békességre vágyott. Békességet szeretett volna mind a maga, mind az ország számára. Keserűen láthatta, hogy a török kiűzésének álma szertefoszlik. A királyi seregek arra elégségesek, hogy az erdélyieket féken tartsák, a török ellené-

ben, nagy visszafoglaló háború céljaira azonban elégtelenek. 1598-ban még Erdély kulcsa, Várad is veszélybe került, ámde ekkor már sikerült visszaverni a török támadásokat.

Az erdélyi „török párt” híveinek egyes csoportjai a hódoltság területére menekülve, az oszmán hatalom szárnyai alatt vártak a visszavágásra. Úgy gondolták, Erdélynek vissza kell térnie a török uralom elfogadásához, mert még nem érkezett el az ideje a felszabadító háborúnak. Keresték a kapcsolatot a bihari nagyúrral, s puhatolózott irányukban Bocskai is.

Máig is megmaradtak bizonyos kérdőjelek, hogy miként került végzetesen szembe Bocskai a Habsburg katonai vezetéssel. A tény azonban az, hogy 1604 őszén arra készült, hogy váraira (Sólyomkő, Szentjobb, Kereki) támaszkodva ellenáll. A kezdet kudarcot hozott, hiszen szentjobbi emberei elárulták. Mielőtt megvetéssel elítélnék őket, gondoljunk arra is, hogy érthető kishitűségük, hiszen az elmúlt évtizedben Bocskainál jóval nagyobb hatalmú személyiségek (Báthory András, Vitéz Mihály, Székely Mózes) is alul maradtak a Habsburg hatalommal szemben. Nem csodálkozhatunk azon, hogy reménytelennek vélték uruk szembeszegülését. Bocskai azonban kortársainál jóval messzebbre látó és jobb szervezőképességű politikus volt, s a következő hetek-hónapok megmutatták, hogy nem csupán rokonai kapcsolatainak köszönheti katonai pályáját, hanem valóban kitűnő hadszervező, jó hadvezér is, aki nagyon ért emberei megvalogatásához.

Kereki várának megvédeése még csupán jelképes epizód volt, azonban 1604. október 15-én szakáján a félelmetes hajdú farkasüvöltéssel bevezetett meglepetésszerű támadás már komoly katonai sikernek számított. Kellott természetesen a győzelemhez a megbízott császári hadvezér, Belgiojoso tehetetlensége, bizonytalansága is. A következő hónapokban kiderült azonban az is, hogy az addig sikeres Basta tábornok sem bír Bocskaival. Nyílt csatában ugyan Osgyánnál és Edelénynél alulmaradtak a hajdúk, de nem sikerült a bihari nagyúr seregének gerincét megroppantani.

A sikerek eredményezték, hogy az erdélyi országgyűlés fejedelemmé választotta Bocskait (1605. február 21.), majd Szerencsen a felkelt rendek Magyarország fejedelmévé választották (1605. április 20.).

Az a Bocskai, aki évtizedeken keresztül a török elleni harc következetes híve volt, rákényszerült, hogy elfogadja a török támogatást, hiszen kétfelé egyszerre nem küzdhetett. Jellemző az oszmán-török politika rugalmasságára, hogy az „ellenségem ellensége a barátom” elv jegyében fátylat borított a múltra. Aligha volt kegyetlenebb kutyaszorítóban Bocskai, mint a Rákos-mezőn, amikor Lalla Mohamed nagyvezír fogadta. Alighanem Török Bálint sorsa lebegett a szeme előtt. A fogadtatás azonban rációfolt az esetleges félelmekre. A szultántól ékkövekkel kirakott koronát kapott (a királyi cím használatától azonban Bocskai elzárkózott), s személye még halála után is nagy tiszteletnek örvendett a szultáni udvarban.

A következő évben (1606) sikerült elérnie mind a bécsi udvarral való megegyezést, mind az országot megnyomorító tizenöt éves háború lezárását. Sikerült biztosítani a protestánsok vallásszabadságát, elérni a nádorválasztást, az országos tisztségekből kizárni a külföldieket. Bocskait Bécsben is elismerték fejedelemnek, s nemcsak Erdély, hanem a Részeg (Partium) urának.

A súlyosan beteg, valószínűleg veseelégtelenségben szenvedő Bocskai István Kassán halt meg (1606. december 29.). Végrendeletének politikai iránymutatása megszívlelendő tanács volt kortársai, sőt az egész XVII. század magyarsága számára (Pázmány Péter esztergomi érsek lett egyik legkövetkezetesebb végrehajtója elgondolásainak): *„... mint nemzetemnek, hazámnak igaz jóakarója (...) igazán és jó lelkiismerettel meghagyom és írom, szeretettel intvén, mind az erdélyi és magyarországi híveinket, az egymás között való szép egyezségre. Atyafiúi szeretetre az erdélyieket, hogy Magyarországától, ha más fejedelemség alatt léznek is, el ne szakadjanak. A magyarországiakat, hogy az erdélyieket tőlök el ne taszítsák, tartsák ő atyjokfiainak és ő véreknek, tagoknak (...) Valameddig pedig a magyar korona ott fenn, nálunknál erősebb nemzetségnél, a németnél lézen, és a magyar királyság is a németeken forog, mindenkor szükséges és hasznos egy magyar fejedelmet Erdélyben fenntartani, mert nekik is oltalmokra, javokra lézen. Ha pedig Isten azt adná, hogy a magyar korona Magyarországon, magyar kézhez kelne egy koronás király alá, úgy az erdélyieket is intjük: nemhogy attól elszakadnának, vagy abban ellent tartanának, de sőt segéljék tehetségek szerént és egyenlő értelem-ből, azon korona alá a régi mód szerént adják magokat...”*

Bocskainak igen rövid idő adatott meg, hogy áldásos tevékenységének gyümölcseit élvezze. A „magyarok Mózese” (ahogy egyes kortársai nevezték) ősei mellett akart nyugodni a kismarjai templom kriptájában, ám hívei Gyulafehérvárra vitték, hogy a székesegyházban, Erdély nagyjai között helyezték végső nyugalomra. Egy korabeli versből idézünk:

<i>Ama bévont hintó,</i>	<i>Magyarok paizsa,</i>
<i>És hat fekete ló,</i>	<i>Igazság oszlopa,</i>
<i>Kit a sok udvarló</i>	<i>Jók oltalmazója,</i>
<i>Körül vött sok zászló,</i>	<i>Gonoszok rontója!</i>
<i>Vajjon mire való?</i>	<i>Hová mégy a sírba,</i>
<i>Bezzeg sok a jajszó!</i>	<i>Előünk a porba,</i>
<i>Nem nyerit csak egy ló,</i>	<i>Pásztor nélkül néma</i>
<i>S mind sír a sok báró...</i>	<i>És kevés juhocská...</i>

Túlélte azonban korszakos intézkedései. Ő volt az, aki a török ellen hadakozva előbb kiszékesítette a székely szabadságot, majd visszavonatta Báthory Zsigmonddal, s az ellenszegülő székelyeket véresen megbüntette. Majd belátta hibáját, s újra visszaadta a székelyek szabadságát. Sőt halála előtt néhány héttel, már súlyos betegen írott levelében keményen megfedtte azokat, akik a székelyek szabadságát kisebbiteni akarták volna.

„Erdélyben lakó hűséges székelyeink szokása szerint” való szabadságot adományozott hűséges hajdú vezéreknek, akiket „Bocskai angyalai” néven emlegettek akkoriban. Csaknem tízezer hajdút telepített le felső-tiszántúli birtokaira. Utódaik máig is áhítatosan tisztelik emlékét, a hajdú-székvárosban Hajdúböszörményben, valamint Hadházon, Dorogon, Szoboszlón, Vámospercsen, Nánáson és más környező helyeken. Később a Rákócziak és dunántúli főurak is követték a példát, és egész sor paraszt-katona (hajdú) kiváltságos település létesült az országban.

De nem feledkezett meg szűkebb hazájáról sem, a bihari Kismarjáról. Városi kiváltságlevelet adományozott az ősi fészeknek: „Ha tehát alacsonyabb helyzetünkben mindenkor, mindenkivel szemben hálát akartunk gyakorolni, aki előttünk arra érdemet szerzett, annál inkább méltóságunk ezen fokán, ahová nem sokkal ezelőtt a hatalmas Isten különös rendelkezéséből és kegyelméből a birodalomban lakó urak általános szavazatával emelkedtünk, illenék-e megfeleledkezniünk arról a helyről, arról a mi igen kedves szülőföldünkről, közelebbről a Bihar vármegyében fekvő, általánosan Kis Mariának nevezett (községről), amelyről a mi eleink, ükapáink, nagyapáink, ősapáink eredetüket onnan véve, magukat neveztek s ahol a menyei hazába megtérésük után testüket elföldelteni, csendes nyugovásra eltemettetni, sírboltokat és síremlékeket emelni kívántak? Nem! Sőt éppen különös jóindulatunkból és hatalmunk teljességéből ezt a mi Kismarja községünket magyar birodalmunk többi községeitől elkülöníteni, elválasztani akarván, elhatároztuk, hogy mezővárossá tesszük, nevezzük és emeljük...”

A bihari (és hajdúsági) nép máig őrzi Bocskai szent emlékét, amit egész sor emléktábla és szobor jelez. Nem véletlen, hogy a csaknem négyszáz emlék többsége ezen a tájon található. Debrecen is szoborral adózott Bocskainak, hiszen végrendeletében a város híres kollégiumát pénzzel támogatta. Genfben, a reformáció emlékműve szoborcsoportjában is ott magasodik Bocskai István katonás alakja. Ez ihlette remekművű versre Illyés Gyulát is. Zsákán ma is regélnek az egykori várban őrzött Bocskai-kincsekről, főleg egy nevezetes aranytárról...

Az Országos Bocskai Emlékbizottság egész sor tudományos- és emlékülést illetve egyéb rendezvényt szervezett a jubileumi évre. Hiányzik azonban a korról egy igazán reprezentatív forráskiadvány illetve tanulmánykötet megjelenítése (hasonló, mint amelyet a Rákóczi-szabadságharcról jelentetett meg az Osiris Kiadó). Hiányzik egy Bocskai monográfia. Erre Benda Kálmán lett volna a leghivatottabb. Hiányzik egy nagy hajdú-monográfia is, amit leginkább Dankó Imrétől várhatunk, várunk, hiszen ő az, aki a magyarországi hajdúság századokon átívelő sorsának legjobb tudója, immáron több mint fél évszázad óta.

Csorba Csaba

Irodalom: Benda Kálmán: Bocskai (Bp. 1942, 1993); Benda Kálmán: A Bocskai-szabadságharc (Bp. 1955); Bocskai István: Levelek. Vál., bev., jegyz. Benda Kálmán (Téka. Bp. – Bukarest, 1992); Nagy László: A Bocskai-szabadságharc katonai története (Bp. 1961); Nagy László: Bocskai István a hadak élén (Bp. 1981); Szendrey István: Hajdúszabadságlevelek (Debrecen, 1971); Rác István: A hajdúk a XVII. században (Debrecen, 1969); Nagy László – Nyakas Miklós: Hajdútisztesség tüköre (Hajdúböszörmény, 2001); Dankó Imre: Zsáka (Bp. én); a Bocskai kultuszról Dankó Imre írásai (Dankó Imre munkásságának repertórium 1944–1996 (Debrecen, 1997); továbbá a Bihari Fények című folyóiratban (Berettyóújfalú) megjelent összegzése. A kismarjai kiváltságlevelet Varga Gyula tette közzé (Granarium. Debrecen, 2004).